

**MUAMMOLI TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK
TEXNIKADAN FOYDALANISH**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10437376>

Suyunov Ochil Jumaboyevich

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti

psixologiya kafedrasining dotsenti, p.f.n.

Email:Suyunovochil@gmail.com

Tel:+998 93 999 92 52

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada muammoli ta'lim darajalari, xususiyatlari va muammoli vaziyatlarning turlari tahlil etilgan bo'lib, muammoli ta'lim asosida darslarni tashkil etishning psixologik – pedagogik jihatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar

bilim, vaziyat, vaziyatli tahlil, kasb, muammoli vaziyat, ta'lim olish, ta'lim berish, o'qitish, evristik o'qitish, modulli o'qitish, intellekt, o'qitish turlari.

**USING THE BASICS OF PEDAGOGICAL TECHNIQUES IN THE
PROCESS OF PROBLEM-BASED EDUCATION**

ANNOTATION

In article under the name "The specification of organization problemthe practical lessons" are considering questions, levels of problem education creating problem situations, also necessity of the problem education in present tim

Key words

know ledge, situation, situational analysis, profession, problematic situation, education, training, hecristic teaching, modular training, learning education

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОСНОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ В
ПРОЦЕССЕ ПРОБЛЕМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются педагогические и психологические вопросы, уровни проблемного обучения и создания проблемных ситуаций, а также необходимости проблемного обучения в настоящее время.

Ключевое слово

образование, ситуация, ситуационный анализ, профессия, проблемная ситуация, обучение, эвристическое обучение, модульное обучение, интеллект.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi. Tarix shundan dalolat beradiki, inson o'zining aql-zakovati bilan dastlabki mehnat qurollarini o'ylab topishdan, algoritm va nanozarralar, zamonaviy innovatsion kompyuter va boshqa yuqori texnologiyalarni kashf etishgacha bo'lgan murakkab yo'lni bosib o'tdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojatnomasida "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejizga emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak"⁴⁴ deb ta'limga innovatsion yondashuv to'g'risida aniq yo'l -yo'riqlar ko'rsatib berilgan.

Oliy o'quv yurtlarida o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishning muhim sharti mazkur jarayonga rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida foydalanib kelinayotgan innovatsiyalarni mamlakatimiz ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga tadbiq etish ya'ni professor-o'qituvchilarimizga quyidagi dars turlarini tavsiya etishdan iborat:

-ma'ruza (kirish ma'ruzasi, mavzuli ma'ruza, umumlashtiruvchi ma'ruza) mashg'ulotlari.

-seminar (bilimlarni mustahkamlovchi, yangi bilimlarni mustaqil egallashga mo'ljallangan) darslari.

-modulli dars.

-muammoli (aqliy hujum) darslar.

-munozarali (ilmiy munozara va erkin fikrlash) darslar.

-didaktik-o'yinli (syujetli-rolli, ijodiy, ishbilarmonlar, konferensiyalar, o'yin mashqlar) darslar.

-sinov (didaktik kartochkalar, test topshiriqlari, o'zaro nazorat varag'i yordamida AKT nazorat dasturlari vositasida o'tkaziladigan) darslari.

Mazkur darslarning o'ziga xos jihati dars davomida vujudga keltiriladigan muammoli vaziyatlarga asoslanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Professor N.Azizxo'jaeva muammoli vaziyatning ma'nosini quyidagicha ta'riflagan: muammoli vaziyat o'quvchi-

⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojatnomasi. 2022 yil 20 dekabr. // www.uza.uz

talabalarga ma'lumotlar, bilimlar bilan yangi dalillar, hodisalar, vaziyatlar orasidagi dialektik qarshiliklar bo'lib, ularni tushunib olish uchun ilgari olgan bilimlarining yetishmasligidir. Bu qarama-qarshiliklar tushunmovchiliklar ijodiy bilimlarni o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi.⁴⁵

B.Ziyomuxamedov fikriga ko'ra o'quvchi-talabalar amalda bajargan topshiriq natijalari bilan o'zlarining nazariy jihatdan tushunib yetishlari o'rtasida bilimlarining yetishmasligi ham muammoli vaziyatlar yuzaga kelishiga olib keladi.⁴⁶

A.M. Matyushkin bo'yicha muammoli vaziyatlar quyidagi mezonlar bo'yicha tabaqalashtiriladi

1. Muammoni yechishda bajarilishi lozim bo'lgan harakatlar tuzilishi (masalan, harakat usulini topish);

2. Muammoni yechuvchi insonda ushbu harakatlarning rivojlanganlik darajasi;

3. Intellektual imkoniyatlarga bog'liq holda muammoli vaziyatning qiyinligi.

T.V. Kudryavsev bo'yicha muammoli vaziyatlar turlari:

1. O'quvchilardagi mavjud bilimlar va Yangi talablar o'rtasidagi nomuvofiqlik vaziyati.

2. Aniq muammoli topshiriqni yechimi uchun yagona zarur bo'lgan mavjud bilimlardan birini tanlash vaziyati.

3. Mavjud bilimlarni Yangi sharoitlarda qo'llash vaziyati.

4. Nazariy asoslanganlik va amaliy qo'llanish o'rtasidagi qarama-qarshilik vaziyati.

Bizningcha, nisbatan to'liq va aniq ta'rif M.I. Maxmudova tomonidan berilgan bo'lib, unda muammoli o'qitish mantiqiy fikrlar tadbirlari (tahlil, umumlashtirish) hisobga olingan o'rgatish va dars berish usullarini qo'llash qoidalari va talabalarning tadqiqot faoliyatlari qonuniyatlarining (muammoli vaziyat, bilishga bo'lgan qiziqish va talab...) tizimi sifatida izohlanadi. Muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali Yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil atadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi.

Ma'lumki, o'qitishning har qanday asosida inson faoliyatining muayyan qonuniyatlari, shaxs rivoji va ular negizida shakllangan pedagogik fanning tamoyil-lari va qoidalari yotadi. Insonning bilish faoliyati jarayonni mantiqiy bilish

⁴⁵ J.Yo'ldoshev, S.Xasanov "Pedagogik texnologiya" – T.: TMI, 2014 yil.

⁴⁶ Azizxodjayeva N.N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat" – Toshkent.: 2012 yil, 233-bet.

ziddiyatlarini hal qilishda obyektiv konuniyatlari didaktik tamoyillar ga tayanadi. O'qitishshshg hozirgi jarayoni tahlili psixolog va pedagoglarning fikrlash muammoli vazit, kutilgan xayrat va mahliyo bo'lishdan boshlanadi, degan xulosalari haqiqatga yaqin yekanligini ko'rsatadi. O'qitish sharoitida insonning o'sha psixik, emotsional "hissiy holati unga fikrlash va aqliy ishlash uchun o'ziga xos turtki vazifasini bajaradi. Muammoli vaziyat muayyan pedagogik "vositalarda maqsadga muvofiq tashkil yetiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki "fikir yo'lidagi kutilmagan to'siq" bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati yemas. U bilish maqsadlari maxsus takozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izliri aa Yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bog'liq bo'la bermasligini ta'kidlash o'rinli bo'ladi. Yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan obyekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi.

Shunday qilib, muammoli vaziyatining moxiyati shundaki, u talaba tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunishi va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik qiladi) o'rtasidagi ziddiyatdir. Ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuchdir.

Muammoli o'qitishga asoslangan o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi unda qo'llanadigan metodlarni asoslab berishni talab qiladi. Bunda: ijodiy, qisman-ijodiy everistik, axborotlarni muammoli bayon qilish, axborotni muammoli boshlash orqali bayon qilish asosiy metodlar hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mavzuni tanlash va bo'lg'usi ma'ruza yoki axborotni tayyorlashda ularga nisbatan shunchaki o'qituvchi, talaba deb qaramaslik kerak, balki ularni seminarda muhokama qilinadigan mavzuning ahamiyatini, dolzarbligini fikrlashga, o'quv fanini keyinchalik muvaffaqiyatli egallash uchun uni chuqur o'rganishi lozimligini anglashga, bo'lg'usi kasbiy faoliyatining hozirgi ijtimoiy, ilmiy muammolarini rejalashtira olish darajasiga olib kelish zarur. Bunda vaqtni tejash, tashkiliy ishlarni jadallashtirish uchun talabalarga mavzu bo'yicha adabiyotlarni, imkoni boricha, mavzulari, paragraflari va sahifalarini ko'rsatgan holda tavsiya etish lozim.

Zaruriyat tug'ilganda, unga savollar qo'yish, talaba esa bu suhbatdan so'ng tegishli tuzatishlar qilish lozim bo'ladi. Shuningdek, shunday savollarni ham berish

kerakki, talaba bu savollarga o'z chiqishida javob bersin. Ayni o'rinda talabaning seminarida ma'ruza qilish uslubi ham muhokama qilingani ma'qul.

Bilimlar yuzaga chiqarilgan va ayrim tuzatishlar qilingandan so'ng talabalarning ma'ruza va axborotlar bilan chiqishlari tashkil etiladi. O'qituvchi talabaning materialni mantiqiy bayon qila olishini, uni bayon qilish usulini, talabalarning unga bo'lgan e'tiborini kuzatib boradi. Ma'ruzaning mazmunini bayon qilish yoki muhokamaning borish jarayoni talabalarni zeriktirib qo'yganda yoki aksincha, undagi ayrim masalalarga qiziqish kuchli bo'lganda hamda uni muhokama qilish zaruriyati tug'ilganda, hurmatini saqlagan holda ma'ruzachini biroz to'xtatib, seminarni jamoa muxokamasiga aylantirish maqsadga muvofiqdir.

Ma'ruza mazmuni bo'yicha beriladigan savollarni ikki guruhga ajratish mumkin: mazmunni oydinlashtiradigan savollar va mazmunni rivojlantirishga qaratilgan savollar. Mazmunni oydinlashtiradigan savollarga javoblar ma'ruza bayonidagi ayrim o'rinlarni takrorlashni talab qiladi, mazmunni rivojlantirishga qaratilgan savollar esa ma'ruzani yanada to'ldirishni talab qiladi. O'qituvchi avvalo birinchi guruh savollarni tashkil etadi, undan so'ng ikkinchi guruh savollarga jamoa bo'lib javob qidiradi. Mazmunni rivojlantirishga qaratilgan savollarni muhokama qilish ko'pincha talabalarda turli, muqobil javoblarni ham yuzaga keltiradi. Bunday javoblarning bo'lishi xilma-xil nuqtai nazarlarning to'qnashuviga sabab bo'ladi va u seminarning munozaraga aylanishiga olib keladi. Seminarni munozara shaklida tashkil etish o'qituvchining muhim vazifasi hisoblanadi. Munozara shaklida seminar o'tkazish talabaning fikrlash va muloqot qobiliyatlarining shakllanishi uchun tezkor omil sifatida katta ahamiyatga molikdir.

Har bir ma'ruza muhokamasi uning asosiy qoidalari va muhokama (munozara) natijalarini qayd qilgan holda qisqacha umumlashtirish bilan yakunlanishi lozim. Seminar mavzusining mazmunini xulosalash, ma'ruzachilar va seminar qatnashchilarining tayyorgarlik darajasini, ularning seminar davomidagi faolligini baholash, seminar samaradorligining umumiy bahosi va keyingi seminar mashg'ulotiga maqsad qo'yish bilan tugallanadi.

Tahlil va natijalar. Biz tomonimizdan ko'rib chiqilgan seminar tiplari talabalarni muammoli o'qitishga tayyorlash uchun zarur bo'lgan va bir qancha pedagogik vazifalarni bajarishga qaratilgan mashg'ulotlar tizimidan iborat bo'ldi.

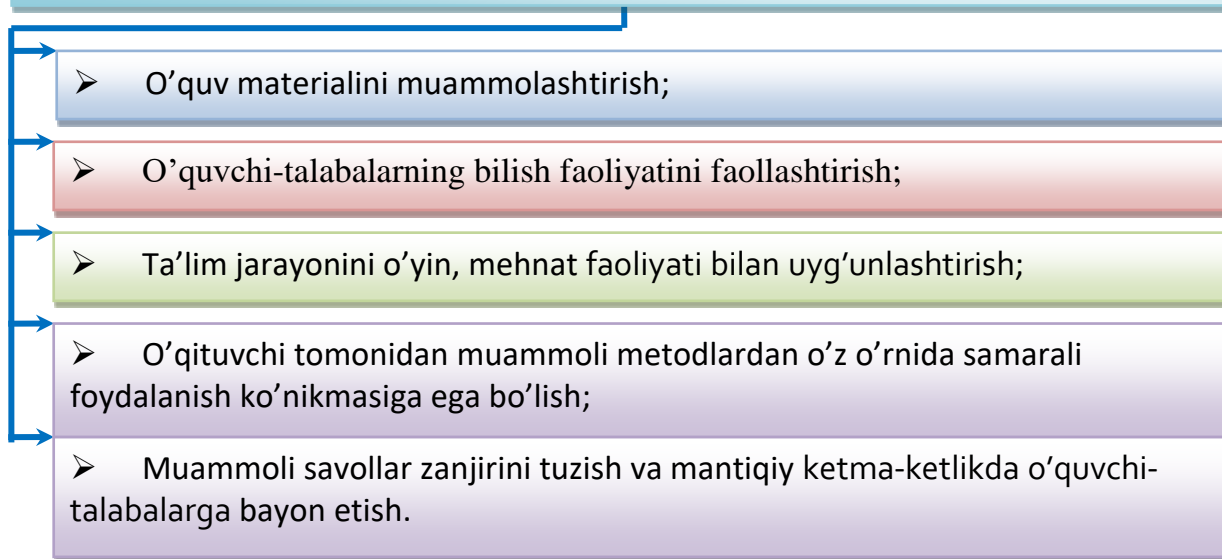
Muammoli savolga javob topishni qidirishni tashkil etish o'zida muntazam qo'yilgan qadamlar modulini birlashtirdi. Ular quyidagilar:

- *muammoli savolni qo'yish;*
- *qo'yilgan savollarga javob topish va asoslash bo'yicha talabalarning fikrlashga urinishlarini tashkil etish;*

- javoblarning tanqidiy tahlilini tashkil etish, ularning kuchli va kuchsiz jihatlarini aniqlash;
- kelishilgan mavqe (pozitsiya)ni ishlab chiqish – eng to‘g‘ri javobni konstruksiyalash maqsadida javoblarni o‘zaro qiyos qilishni tashkil etish;
- keyingi muammoli savolni qo‘yishga o‘tish.

Muammoli ta‘lim jarayonida pedagog boshchiligida muammoli vaziyat yuzaga keltirilib, mazkur muammo o‘quvchi-talabalarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko‘nikma va malakalarni ijodiy o‘zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta‘lim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi.

Muammoli ta‘limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog‘liq:

Chizma muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytilish kerakki, muammoli o‘qitish texnologiyasi ta‘lim jarayonini amalga oshirishda universal vosita xisoblanadi. Bu texnologiya talabalar vaziyatli masalani izlash faoliyatiga, muammoni ifodalash va yechishga tayyorlangandagina samarali bo‘ladi. O‘qituvchi biror o‘qitish texnologiyasini yoki ularning birikmasini tanlar ekan, darsning maqsadi, o‘quv materialining mazmuni, auditoriya xarakteri, uning tayyorlik darajasiga asoslanishi lozim. Demak, muammoli o‘qitish bu o‘qitishning pedagogik texnologiyasi bo‘lib, o‘zining mazmuni va tuzilmasi bo‘yicha o‘qituvchi va talabaning ijodiy jarayonlarini sintezlaydi. Muammoli o‘qitishda pedagogik faoliyatning xususiyatlari o‘quv axborotlari mazmunini muammoli vazifalar va muammoli vaziyatlarga ko‘chirish orqali maqsadlarni oydinlashtirish jarayonidan iborat bo‘ladi.

Shunday qilib, muammoli ta‘lim o‘quvchi-talabalar bilim tizimlari va aqliy hamda amaliy faoliyatlarida samarali o‘zlashtirishga yordam beradi, o‘zlashtirgan yangi bilimlaridan kelajakdagi vaziyatlarda unumli foydalana olishni, ta‘lim muammolarini yecha bilish, mustaqil izlanishga o‘rgatish, ijodiy tajribaga ega

bo'lish va uni rivojlantirish, ta'lim jarayonining vazifalarini tahlil qilish, muammoli ta'limni aniqlash imkoniyatlarini ochib beradi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilsagina va pedagogik faoliyat jarayonlari metodologik hamda psixologik jihatdan to'g'ri tashkil qilinganida ta'lim samarasi yangi bosqichga ko'tariladi, ya'ni:

-bolaning talabi, moyilligi, istak-xohishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;

-o'quvchining o'quv mehnatiga mas'uliyati, javobgarligi va burchi oshadi;

-bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;

-unda umr bo'yi o'z bilimini uning o'zigina boyitishiga ishonch paydo bo'ladi;

-erkin fikrlash malakasi shakllanadi;

-shaxsda jamiyatda o'zining o'rnini tezroq topib olishiga muhit yaratiladi.

Buning uchun biz o'quvchiga «Sen buni bilishing kerak» degan majburlovchi da'vatdan «Menga bu zarur va men buni bilishga, uni hayotda qo'llashga qodirman» degan ichki ishonch va intilishni uyg'otishga o'tishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ASOSIY ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojatnomasi. 2022 yil 20 dekabr. // www.uza.uz

2. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T., 2005.

3. Ziyomuxamedov B. Pedagogik mahorat asoslari. – T., 2009.

4. Suyunov O.J. USING THE BASIS OF PEDAGOGICAL SKILLS IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS . НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «АРХИВАРИУС» Том 7, № 4 (58)/2022 ISSN 2524-0935, Kiev-2022.

5. Suyunov O.J. . ИННОВАЦИИ-ЗАЛОГ УСПЕШНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ *Jurnal Science and innovation*. 11.12.2022 DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.74241491>.

6. Suyunov O.J. ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ УВЕРЕННОСТЬЮ В СЕБЕ И ЛИЧНОСТНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ У СТУДЕНТОВ. *Jurnal Science and innovation* 11.12.2022 DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.74241491>.